

FORDYPNINGSTEKST

Konspirasjonsrykter og voldelige forfølgelser

I løpet av høymiddelalderen og senmiddelalderen ble forestillingen om jødene som en truende, indre fiende styrket i Europa. Forfølgelsene av jødene foregikk ikke hele tiden, men kom i bølger som besto av toppunkter og roligere perioder. Spesielt i tider som var preget av kriser, usikkerhet og sterk sosial uro, var den jødiske minoriteten utsatt. 1300-tallet utmerker seg særlig som en krisetid i Europa, da fiendtligheten mot jødene slo ut i massevold. Midt i århundret brøt det ut en voldsom pestepidemi, som i Norge er blitt kjent som Svartedauden. Under pestutbruddet ble jødene utsatt for voldelige overgrep en rekke steder i Europa.

Gjeterkorstoget og rykter om forgiftning

Forfølgelsene under Svartedauden var ikke det eneste tilfellet av massevold mot de jødiske samfunnene i Europa på 1300-tallet. Våren 1320 hevdet en ung gjeter i Nord-Frankrike å ha mottatt et kall fra Gud om å gå til krig mot de vantro. Det samlet seg etter hvert mengder av unge, fattige mennesker som ønsket å iverksette korstogsplanene. *Gjeterkorstoget*, som det ble kalt, gikk også til angrep på kongelige bygninger og myndighetspersoner. Den jødiske befolkningen var likevel den gruppen som ble hardest rammet. I en rekke områder av Frankrike begikk korsfarerne brutale massakre på jøder, og voldshandlingene spredte seg også til områder i Spania. Korstoget ble til slutt stanset av pave Johannes 22. og kong Filip 5. i Frankrike.

Året etter gjeterkorstoget, i 1321, spredte det seg nye anklager mot jødene i Frankrike, som peker frem mot forfølgelsene under Svartedauden noen tiår senere. I utgangspunktet dreide det seg om et konspirasjonsrykte som gikk ut på at de spedalske – som var en utstøtt gruppe i middelalderen – hadde klekket ut planer om å forgifte brønner og andre drikkevannskilder som tilhørte majoritetssamfunnet. 21. juni ga kong Filip 5. av Frankrike ordre om at de spedalske skulle arresteres. Etter hvert ble også jødene anklaget for å ha deltatt i sammensvergelsen. I enkelte varianter av konspirasjonsforestillingen ble det påstått at jødene og de spedalske hadde samarbeidet med en muslimsk hersker – kongen av Granada. Myndighetene torturerte frem tilståelser, og mange av de arresterte – både jøder og spedalske – ble etter hvert dømt til døden og henrettet.

Massakre under Svartedauden (1347–52)

Gjeterkorstoget og forgiftningsanklagene i 1320 og 1321 kan ifølge historikeren Malcolm Barber betraktes som et forspill til forfølgelsene av jødene i Europa under Svartedauden. Svartedauden var en byllepest som ser ut til å ha oppstått i Asia, og som rammet Europa mellom 1347 og 1352. Selv om det er vanskelig å fastslå nøyaktige dødstall, anslår nyere forskning at så mange som 75 millioner mennesker – 60 % av den daværende europeiske befolkningen – kan ha dødd av sykdommen. Dette gjør pesten til en av historiens aller største katastrofer.

Katastrofen skapte behov for forklaringer og syndebukker. Mange steder i Europa oppsto det anklager om at pesten var forårsaket av jødene. Det ble påstått at jødene hadde forgiftet kristne drikkevannskilder for å skade den kristne befolkningen. Ryktet ser ut til å ha oppstått i 1348, og det spredte seg deretter hurtig fra område til område. De lokale myndighetene brukte gjerne tortur for å presse frem tilståelser, noe som gjorde at ryktene ble spredd ytterligere.

Den katolske kirkens offisielle tolkning av pestutbruddet var at pesten var en straff fra Gud. Ryktene om at jødene hadde forgiftet drikkevannskildene, ble avvist i et skrift fra pave Klemens 4. i 1348. Dette forhindret ikke volden i å spre seg. Over hele Europa ble jødene forfulgt og massakrert. I Strasbourg i det nåværende Frankrike ble 2000 jøder myrdet på en og samme dag i februar 1349. Flere hundre jødiske samfunn ble utslettet. Historikeren Samuel K. Cohn hevder at volden ikke ble drevet frem av uorganiserte, fattige «horder». Tvert imot spilte lokale eliter, som fremstående byborgere og adelsmenn, ofte en sentral rolle i voldshandlingene.

Årsaker til og virkningene av forfølgelsene

Hva utløste masseforfølgelsene av jødene på 1300-tallet? Den viktigste faktoren er sannsynligvis at 1300-tallet var preget av en sterk krisestemning, som igjen skapte behov for forklaringer – og syndebukker. Grupper som i utgangspunktet ble regnet som fiender av kristendommen, var her særlig utsatt. Idéhistorikeren Trond Berg Eriksen har uttrykt det på følgende måte:

«1300-tallet var fullt av uforståelige katastrofer: Sultårene (1315–1317), kirkens forfall i Avignon og Svartedauden (1347–49). Man lette etter skyldige og produserte skyldige som skulle forklare ulykkene.»

I et lengre historisk perspektiv bidro Svartedauden til å endre de jødiske bosettingsmønstrene i Europa. Massakrene gjorde at de jødiske befolkningene ble avhengig av makthavernes beskyttelse og velvilje. Dersom velviljen forsvant i et geografisk område, måtte jødene flytte. Mange av jødene som hadde levd i de tyske småstatene og i Spania og Portugal, reiste etter hvert østover, blant annet til Polen og Litauen.

OPPGAVER

- Hva var gjeterkorstoget, og hvilke konsekvenser fikk det for jødene?
- Beskyldningene om at jødene og de spedalske hadde forgiftet kristne drikkevannskilder, peker ifølge historikere frem mot masseforfølgelsene som senere preget Svartedauden. Hvordan?
- Hvilke virkninger fikk forfølgelsene under Svartedauden for de jødiske samfunnene i Europa?
- I teksten påpekes det at en viktig bakgrunn for den antijødiske volden på 1300-tallet var ulike kriser, katastrofer og uroligheter. Kjenner du til noen andre tilfeller hvor slike forhold har skapt grobunn for fiendtlige holdninger og handlinger – mot jøder eller andre grupper? Gi eksempler.